

POLITOLOGY

До питання про роль місцевого самоврядування в формуванні громадянського суспільства в Україні: історичний досвід і сучасна практика

О. О. Бакуменко

Українська інженерно-педагогічна академія м. Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: elena74y@gmail.com

Paper received 31.05.19; Accepted for publication 10.06.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2019-199VII33-15>

Анотація. Досліджується роль місцевого самоврядування в процесах формування засад громадянського суспільства на українських теренах. Проаналізовано історичний досвід органів місцевого самоврядування як фактора формування громадянського суспільства. Визначено сильні та слабкі сторони основних історичних форм самоврядування. Оцінено сучасний стан місцевого самоврядування з точки зору його значущості для громадянського суспільства, визначено перспективи розвитку місцевого самоврядування України.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, громадянське суспільство, територіальна громада, механізми взаємодії.*

На сьогодні, в багатьох країнах світу відбувається перехід від авторитарних до демократичних моделей функціонування суспільства і держави. Цей процес відбувається з різним ступенем успішності, але завжди зачіпає сферу громадянської самосвідомості мас, стимулює політичний інтерес та зацікавленість в особистій суспільно-політичній активності громадян. Саме тому на порядок денний наукових досліджень останніх десятиліть в усьому світі постають різноманітні аспекти виникнення та функціонування громадянського суспільства. Місцеве самоврядування є одним з загальноновизнаних інститутів громадянського суспільства, і займає в їх переліку особливе місце. Це обумовлюється тим, що сам прецедент залучення місцевих громадських сил до вирішення питань місцевого значення сприяє усвідомленню індивідом громадянської відповідальності, толерантності, формує активну громадянську позицію. Місцеве самоврядування представляє собою нібито зріз суспільства в цілому, виявляє його закономірності та протиріччя розвитку, викриває латентні проблеми і конфлікти. Ступінь самостійності, репрезентативності, повноважень органів місцевого самоврядування є показником рівня зрілості соціуму, його готовності брати на себе відповідальність, демонструє рівень впливу суспільства на державні інститути, є одним з маркерів типу політичного режиму. Як правило, розвиток системи місцевого самоврядування є складовим елементом формування громадянського суспільства в країні. Слід зауважити, що Україна не є винятком в цьому правилі і має досить великий досвід формування інститутів громадянського суспільства, в тому числі і місцевого самоврядування.

Як вже вказувалось, на сьогодні існує чимала кількість досліджень присвячених різноманітним проблемам громадянського суспільства. В тому числі є й певна кількість розвідок, присвячених дослідженню місцевого самоврядування, як фактора громадянського суспільства. Серед них найбільш корисними для нашого дослідження стали праці таких П. Любченко, І. Мірошниченко, М. Бажинова, Л. Герасиної, В. Зимогляд, Р. Мельникова, А. Савельєвої, Н. Широкової, О. Сергєєвої та інш. Проте багатогранність та склад-

ність проблеми, різноманіття підходів до її вивчення, все ще залишає поле для дослідження.

Метою даної розвідки є аналіз деяких аспектів історичного досвіду місцевого самоврядування України, як фактору становлення та розвитку громадянського суспільства, та аналіз сучасного стану інститутів місцевого самоврядування нашої держави з точки зору їх впливу на розвиток громадянської сфери.

В дослідженні використовувались загальнонаукові методи синтезу та аналізу. Крім того було використано загальнотеоретичні методи: порівняльний, історичний, системний тощо.

Взаємозв'язок громадянського суспільства з розвитком системи місцевого самоврядування пов'язане з самою сутністю і призначенням як першого так і другого. Якщо ми звернемося до сучасної політичної теорії, то побачимо, що більшість науковців основним покликанням громадянського суспільства бачать забезпечення можливості самореалізації громадян, оформлення їх громадянських ініціатив та забезпечення реалізації їх громадянських інтересів аж до контролю за діями влади. Різноманітні інститути громадянського суспільства покликані оформити в певну систему громадську думку, шляхом упорядкування прагнень та вимог індивідів, надати їм конструктивного а не деструктивного забарвлення.

В цьому зв'язку саме органи місцевого самоврядування мають чи не найбільші можливості. Місцеве самоврядування це особливий інститут одночасно і урядовий і неурядовий. З одного боку вони створюються з представників суспільства, певної місцевості і покликані вирішувати неполітичні, соціальні та господарські проблеми повсякденного життя. Участь в них є добровільною, вони виражають соціальну та господарську ініціативу мас. З іншого боку вони завжди існують в рамках правового поля певної держави. Відповідно, рівень їх можливостей, обсяг повноважень – залежать від держави та того політичного режиму, що в ній панує. Так само, від держави залежить і рівень репрезентативності органів місцевого самоврядування. Адже від того наскільки різні соціальні шари та групи населення є рівноправними, залежить і можливість їх приймати участь у виборах до місцевих

представництв і подальша в них діяльність. Таким чином органи місцевого самоврядування є своєрідним мостом між суспільством і владою. Наразі, розглянемо досвід і межі можливостей місцевого самоврядування в Україні в різні історичні періоди в контексті їх впливу на розвиток громадянського суспільства.

Першими дійсно дієвими установами місцевого самоврядування на теренах центральної, східної і південної України стали земства. Саме ці регіони України в XIX сторіччі входили до складу Російської імперії і на них було розповсюджено дію Земського Положення 1864 р. [1]. Задля кращого розуміння цієї події для формування засад громадянського суспільства на українських теренах, розглянемо сильні й слабкі сторони земського самоврядування.

З одного боку, імперія, до якої входила переважна частина тогочасної України була суто авторитарною, абсолютистською державою. З іншого, реформа місцевого самоврядування відображала поступовий рух цієї держави до більш сучасних соціально-економічних форм, її поступову модернізацію.

До безумовно нових, буржуазних за характером рис земського самоврядування можна віднести:

- **Виборність.** Вперше представники майже всіх шарів населення певної місцевості було допущено до голосування за кандидатури місцевих представників. Це вже викликало в людей відчуття власної долученості до громадянського життя
- **Всестановість.** До земств могли бути обрані не лише дворяне-землевласники (як в деяких більш ранніх формах самоврядування), але й селяни, духівництво (до 1890 р.), та всі хто відповідав виборчому майновому цензу. Представники незможних станів, в тому числі різночинної інтелігенції, які не відповідали вимогам цензу, були представлені в земських установах в якості найманих спеціалістів, що забезпечували здійснення основних напрямів практичної соціально-економічної діяльності земств. Саме в земствах вперше представники різних соціальних верст були залучені до спільного вирішення місцевих проблем, що сприяло важкому і поступовому, але все ж подоланню соціальної упередженості, формуванню толерантності та громадянської відповідальності.
- **Самофінансування** – земства функціонували за рахунок спеціального земського податку який йшов саме на земські потреби.
- **Відносна самостійність у внутрішніх справах.** Земства самі обирали власні виконавчі органи (управи), самі розподіляли кошти на ті чи інші витрати, приймали рішення про найм спеціалістів [1].

Названі риси дозволили земствам створити цілісну систему соціально-економічного розвитку окремих місцевостей, залучити до громадської роботи ті суспільні шари й сили, які до цього випадали з активного громадського життя через відсутність необхідної соціальної лагуни. [2]. Впевненість у власній спроможності змінювати дійсність, призвела до того, що суто господарські, за задумом уряду, установи самоврядування стали ареною де починають обговорюватись питання що виходили за межі певної місцевості, питання політичного характеру. На основі земств виникає потужний ліберальний рух, який ставив метою

послідовну боротьбу за парламентаризм, права і свободи людини [3]. Особливо слід звернути увагу на те, що представники освіченої частини земств вели активну публіцистичну діяльність. Окрім виступів в місцевій і загальноімперській пресі, земські діячі відстоювали права земств на публікацію власних періодичних видань та робочих матеріалів. Попри негативне ставлення до цього влади, земська періодика та друковані матеріали практичної діяльності земств, що стали доступні широкому загалу, не лише розширювали інформаційний простір соціуму, алей стали теоретичним підґрунтям для створення численних політичних програм того часу, тим самим напряду сприяючи виконанню опозиційної функції громадянського суспільства. Сучасні вчені відзначають, що земствам «... належить заслуга формування у значній частини ... суспільства нової політичної свідомості...» [4]. На вклад земського самоврядування і інших громадських організацій того часу у справу формування «почуття громадського служіння й громадянського духу» вказують і закордонні дослідники, зокрема Л. Хефнер, Дж. Бредли, Э. Клоуз, Д. Уэст [5]. За своєю суттю земське і міське самоврядування стали тією сферою громадської самореалізації де могли проявити себе нові соціальні сили, що виникли внаслідок Великих реформ.

Звісно не можна забувати й про те що рівень розвитку громадянського суспільства і його інститутів значно залежить від політичного режиму і навпаки. Попри існування ліберально налаштованих сил, що були зацікавлені в підйомі економіки, створенні ефективної системи керування існував диктат авторитарної держави, і певний консерватизм правлячої еліти. Влада не допускала виходу земств за рамки господарчих повноважень, жорстко обмежувала будь які натяки на їх політичну активність і самостійність. Попри всестановість, виборча система була побудована таким чином, щоб надати максимум можливостей представникам дворян. Велика кількість ініціатив земства просто не була дозволена владою. Тому говорити про повноцінне самоврядування і консолідоване громадянське суспільство в Україні на межі XIX-XX ст. не доводиться. Проте можна сміливо стверджувати, що самоврядування стало матеріальною і світоглядною базою для зародження основ громадянського суспільства.

З крахом імперії у 1917 р. відбулось і руйнування ліберально-буржуазної системи місцевого самоврядування. В державі на довгі роки затвердився новий політичний режим. Якщо авторитарна політична система імперії допускала досить значний рівень економічного і соціального плюралізму, то радянська держава була побудована на більш жорстких принципах і була більш централізованою. Система місцевого самоврядування в Українській РСР була побудована спочатку на засадах Конституції 1919 р. Згідно їй, основними органами місцевої влади на місцях стали Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів, обрані ними Виконавчі Комітети; у губерніях, повітах і волостях — З'їзди Рад з обраними Виконавчими Комітетами [6]. Досить важко однозначно оцінити цю систему самоврядування. Її безумовним досягненням є дійсно рівна можливість обирати і бути обраним не

зважаючи на майнові показники. Вперше представники найбідніших класів отримали дійсно вільний доступ до місцевого управління. Вперше було задекларовано і здійснено на практиці принцип гендерної рівності при формуванні органів місцевої влади і самоврядування. В усякому разі більше не було ніяких формальних підстав не дати жінкам обирати і бути обраними. Власне потенціал закладений в цю систему був нібито достатньо високим. Але цей потенціал нівелювався умовами в які були поставлені Ради. Основною їх особливістю стало те, що вони були чітко вписані в жорстку ієрархічну систему нової держави і займали місце одночасно і органів самоврядування і органів державної влади на місцях. Власне, вони не стільки проводили власні ініціативи, скільки відповідали за реалізацію на своїй території актів центральних органів влади [7]. Суттєвим недоліком з точки самоврядності Рад було відсутність в них самофінансування. Централізація держави з часом все посилюється, завдання і цільове фінансування на місця спускаються «зверху». Як слушно зазначив з цього приводу І. Костенок «Сама по собі міськрада могла вирішувати багато питань, в тому числі і з перепланування міста, однак профінансувати свої проекти і рішення вона був не в змозі» [8]. Тобто будь яка ініціатива рад не могла бути проведена в життя без підтримки держави. З утвердженням на теренах СРСР і України як його складової, тоталітарного режиму, було створено постійний контроль як за діяльністю, так і за кадровим складом рад, і рівень їх самоврядності власне був дуже низьким. Відповідно і говорити про його позитивне значення для формування засад громадянського суспільства не доводиться. Конституція УРСР 1978 р. закріпила принцип єдності системи Рад виключно як органів державної влади [9]. Всі рішення і дії міських, районних та сільських рад контролювались і підпорядковувались партійній дисципліні. Така ситуація тривала аж до кінця радянської доби, хоча окремі ліберальні декларації і мали місце в добу перебудови.

Система місцевого самоврядування сучасної України містить в собі як риси радянського періоду, так і деякі нові. В організаційному плані все ще не подолано до кінця дуальне уявлення про місцеві ради одночасно і як органи місцевого самоврядування й органи державної влади. Хоча деякі зміни і відбулись У Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 р. зазначено: "Місцеве самоврядування в Україні, - це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України" [10]. За останні роки було внесено досить багато правок у різні закони та підзаконні акти стосовно самоврядування. Але якщо ми, приміром, подивимось на закон «Про службу в органах місцевого самоврядування», то стаття 4 його, абсолютно незмінно проголошує принцип «поєднання державних і місцевих інтересів» [11]. Майже ніяких змін не відбулось і в фінансуванні місцевого самоврядування. Вони фінансуються з місцевого бюджету, який все ще визначається державою.

Але найголовнішим є те, що незмінною залишалась політична свідомість як еліти, так і самого населення. В переважній масі населенню України притаманна егоїзація, намагання спочатку вижити самому, а потім вже вирішувати суспільні справи. На жаль, маємо констатувати досить низький рівень громадянської свідомості людей. Протестні явища останніх років продемонстрували намагання мас впливати на події в масштабах держави, але не на рівні дрібних місцевих справ. Можливо на це впливає і слабка ефективність дій органів місцевого самоврядування часто не здатних вирішити місцеві соціально-економічні потреби. Ці і інші недоліки системи самоврядування в нашій державі слушно відзначено в науковій доповіді з проблем модернізації самоврядування в Україні від 2014 р. [11]. В ній відзначається відсутність в правовій базі нашої держави чіткого підходу до сутності самоврядування, і, відповідно, єдиної чіткої структури місцевого самоврядування, зокрема невирішеність питання з виконавчими органами самоврядування, збережена з радянських часів значна залежність самоврядування від центрального апарату влади, невизначеність меж компетенції органів самоврядування, переважаність і заплутаність правової бази, недостатній рівень фінансування і відсутність у самоврядування додаткових джерел отримання коштів, повна залежність місцевих бюджетів від центрального, подрібненість територіальних громад та відсутність в них чіткого юридичного статусу, патерналізм в свідомості громадян, недосконала система виборів [12, с.11-34]. В такій якості органи місцевого самоврядування є недостатньо привабливими для людей і з точки кар'єрного росту і з точки зору громадської самореалізації. Отже й впливати на розвиток громадянської свідомості вони здатні дуже умовно.

В рамках здійснення концепції децентралізації в нашій країні останнім часом робляться спроби внести певні зміни до законів про самоврядування. Наприклад, 23 травня 2018 р. Кабінет міністрів України схвалив проект закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Зазначений проект Закону приводить норми статті 34 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні” у відповідність до норм Бюджетного кодексу, Закону України „Про добровільне об'єднання територіальних громад” та інших законів соціального спрямування в частині визначення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення [13]. Це безумовно важливий крок спрямований на наближення самоврядування до громадян, але його недостатньо. Сучасні українські дослідники пропонують цілий ряд заходів, що мають посилити роль місцевого самоврядування в країні в цілому і в формуванні громадянського суспільства зокрема. В цьому сенсі як правило акцентується увага на необхідність удосконалення правової бази, підвищення фінансової, матеріальної самостійності, чіткому розмежуванні обов'язків місцевого самоврядування і місцевих органів державної влади [12, с.9]. Автори наголошують, що побудова громадянського суспільства, неможлива без формування активної громадської позиції населення [14], а для цього важливо заохотити створення на місцевому рівні самоорганізаційних

утворень населення, засобів масової інформації, партійних осередків та організацій “третього сектора” [15]. Ми повністю приєднуємось до цієї точки зору і вважаємо за необхідне зауважити, що формування громадянської самосвідомості як фактора і дієвого самоврядування і дієвого громадянського суспільства має вестись в двох напрямках. Першим з них є соціальне забезпечення населення. На сьогодні рівень матеріального забезпечення пересічного українця є вкрай низьким, що веде до егоїзації та абсентеїзму. По друге це робота з молоддю. Працюючи з студентами технічного вузу, автору статті доводилось стикатись з елементарною політичною необізнаністю. Молодь не знає чим парламент відрізняється від уряду, політична партія від громадської організації, не має уявлення про основні демократичні процедури. Цю проблему можна і слід вирішувати запровадженням в закладах освіти різних рівнів курсів демократичної освіти. Заохочення молоді до участі в шкільному та студентському самоврядуванні не лише привчить її до громадянської відповідальності, але й створить певний кадровий запас для майбутнього розвитку місцевого самоврядування.

Висновки. Кожна держава має свій історичний досвід формування як системи самоврядування, так і системи громадянського суспільства. Важливу роль в цьому відіграє і менталітет нації і конкретні історичні умови. На українських теренах місцеве самоврядування розвивалось переважно з ініціативи і під пильним контролем держави. В залежності від типу політичного режиму органам місцевого самоврядування вдавалось більшою чи меншою мірою впливати на громадянську самосвідомість соціуму – від створення ліберальної концепції розвитку суспільства і до повної залежності від правлячої влади і пануючої ідеології. Сучасний етап розвитку самоврядування в Україні характеризується цілим рядом специфічних рис. Насамперед це сильний вплив радянської традиції самоврядування, відсутність чіткого теоретичного і практичного усвідомлення сутності місцевого самоврядування, недосконала правова база його функціонування, вкрай низький рівень громадської зацікавленості населення. Подолання цих явищ можливе лише шляхом системного реформування політичної системи нашого суспільства та оновленням політичної свідомості його громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положение об уездных и губернских земских учреждениях // Полное собрание законов Российской империи. 2-е собр. Т.39. Отд.1. Ст. 40457.
2. Бакуменко О.О. Социально-экономическая деятельность земств как фактор формирования гражданского общества в Российской империи конца XIX-нач. XX вв. // Вісник ХНУ. Серія Історія. Вип.46. Х., 2013. с. 160-172; Бакуменко О.О. Харківське губернське земство та розвиток інформаційного простору губернії 1864-1890 рр. (У контексті формування елементів громадянського суспільства) // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»: збірник наукових праць. Серія «Актуальні проблеми історії України». Харків: НТУ «ХПІ», 2014. Вип. 54. С.12-21
3. Пирумова Н.М. Земское либеральное движение. Социальные корни и эволюция до конца XIX в. / Н.М. Пирумова. М.: Наука, 1977. 288 с.
4. Соборность, земство, демократия // Материалы Всероссийской научно-практической конференции, посвященной памяти Д.Н. Шипова т.2. 3-5 декабря 2003 г. Смоленск: СГПУ, 2003. с.21
5. Цит. за Хефнер Л. В поисках гражданского общества в самодержавной России // Гражданская идентичность и сфера гражданской деятельности в Российской империи. Вторая половина XIX-начало XX вв. / р. Б. Петров-Эннкер, Г.Н. Ульянова. М.: РОССПЭН, 2007. с.42
6. Конституция Украинской Социалистической советской республики утвержденная Всеукраинским съездом Советов в заседании 10-го марта 1919 года и принятая в окончательной редакции Всеукраинским Центральным Исполнительным Комитетом в заседании 14-го марта 1919 года [текст] Электронный ресурс. Режим доступа: [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_\(1919\)](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_(1919))
7. Братусь С.Н. Юридические лица в советском гражданском праве (понятие, виды, государственные юридические лица): Юридическое Издательство Министерства Юстиции СССР / С.Н. Братусь. М., 1947. с.19-21.
8. Костенок І. Радянська модель самоврядування як чинник впливу на сучасні самоврядні практики на просторах радянському просторі / І. Костенок // Публічне управління: теорія та практика. Збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. –Х.: Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2012 № 4 (12). с.169.
9. Конституція (Основний закон) Української Радянської соціалістичної республіки прийнята позачерговою сесією Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420>
10. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997р. // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. ст. 170.
11. Закон України “Про службу в органах місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t012493?an=207>
12. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації: наукова доповідь/ заг. ред. проф. Ю.В. Ковбасюк. К.: НАДУ, 2014. 128 с.
13. Проект закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryaduhvaliv-proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukrayini-pro-misceve-samovryaduvannya-v-ukrayini>
14. Мамонова В. Залучення громадськості до участі в управлінні місцевими справами // Аспекти самоврядування. 2004. № 5 (26). С 15.
15. Реформа як мистецтво можливого // Аспекти самоврядування. 2005. № 4. С. 8.

REFERENCES

1. Regulations on county and provincial zemstvo institutions // Full collection of the laws of the Russian Empire. 2 nd col. B. 39. Part.1. Art. 40457
2. Bakumenko O.O. Socio-economic activities of zemstvos as a factor in the formation of civil society in the Russian Empire late XIX-early. XX centuries. // The KhNU. Seria Istorია.

- Vip.46. Kh., 2013. p. 160-172; Bakumenko O.O. Kharkov province zemstvo and development of information space of the province 1864-1890 e. (In the context of the formation of the elements of the civil society). // The Herald of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute": a branch of the science of science. Seria "Actual problems of the history of Ukraine." Kharkiv: NTU "KhPI", 2014. V. 54. P.12- 21
3. Pirumova N.M. Zemsky liberal movement. Social roots and evolution to the end of the XIX century. / NM. Pirumova. M.: Science, 1977. 288 p.
  4. Community, zemstvo, democracy // Proceedings of the All-Russian scientific-practical conference dedicated to the memory of D.N. Shipova v.2. December 3-5, 2003 Smolensk: SSPU, 2003. p.21
  5. Quoted by L. Hefner. In Search of a Civil Society in Autocratic Russia // Civic Identity and the Sphere of Civic Activity in the Russian Empire. The second half of the XIX-early XX centuries. / R. B. Petrov-Einker, G.N. Ulyanova. M.: ROSSPEN, 2007. p.42
  6. The Constitution of the Ukrainian Socialist Soviet Republic, approved by the All-Ukrainian Congress of Soviets at its meeting on March 10, 1919 and adopted in its final form by the All-Ukrainian Central Executive Committee at its meeting on March 14, 1919 [text] Electronic resource. Access mode: [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_\(1919\)](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%A1%D0%A1%D0%A0_(1919))
  7. Bratus S.N. Legal entities in Soviet civil law (concept, types, state legal entities): Legal Publishing House of the Ministry of Justice of the USSR / S.N. Brothers M., 1947. p.19-21.
  8. Kostenko I. Soviet model of self-government as a factor influencing contemporary self-governing practices in the pro-Soviet space / I. Kostenko // Public Administration: Theory and Practice. Collection of scientific papers of the Association of Doctors of Science in Public Administration. -H.: View of DokNaukDerzhUpr, 2012, No. 4 (12). p.169.
  9. The Constitution (Basic Law) of the Ukrainian Socialist Republic was adopted by the extraordinary seventh session of the Verkhovna Rada of the RSFSR of the ninth convocation on April 20, 1978 [Electronic resource]. Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420>
  10. The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" dated May 21, 1997. // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1997. No. 24. Art. 170
  11. The Law of Ukraine "On Service in Local Self-Government Bodies [Electronic Resource]." Access mode: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t012493?an=207>
  12. Local government in Ukraine: current state and main directions of modernization: scientific report / comp. edit Prof. Yu.V. Kovbasyuk K.: NAPA, 2014. 128 p.
  13. Draft law on amendments to the Law of Ukraine "On Local Self-Government" [Electronic resource]. Access mode: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-uhvaliv-proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukrayini-pro-misceve-samovryaduvannya-v-ukrayini>
  14. Mamonova V. Involvement of the public in participation in the management of local affairs // Aspects of self-government. 2004. No. 5 (26). Since 15
  15. Reform as an art of possible // Aspects of self-government. 2005. No. 4. S. 8.

On the role of local self-government in shaping civil society in Ukraine: historical experience and modern practice

O. O. Bakumenko

Abstract: The role of local self-government in the process of formation of civil society in Ukraine are discusses in the article. It analyzes the historical experience of local self-government as a factor of formation of civil society. The strengths and weaknesses of the main historical forms of self-government are highlighted. The value of local self-government is probed in the processes of development of civil society at modern time, the prospects of development of local self-government in Ukraine are determined.

Keywords: local self-government, civil society, territorial association, mechanism of co-operation.